

MAQSUD SHAYXZODA HAYOTI, IJODI VA O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI

Odilov Shohruxbek Oxunjon o‘g‘li

Toshkent Davlat Transport universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20175065>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maqsud Shayxzodaning hayoti, ijodiy shakllanishi, ilmiy-adabiy faoliyati hamda o‘zbek adabiyotidagi o‘rni yaxlit ilmiy tahlil asosida yoritiladi. Adibning Ozarbayjondagi bolaligi, pedagogik faoliyati, Toshkentga kelishi, ilmiy va ijodiy faoliyati hamda dramaturgik merosi bir butun tizim sifatida ko‘rib chiqiladi. Ayniqsa, “Jaloliddin Manguberdi” va “Mirzo Ulug‘bek” dramalari orqali tarixiy ong va badiiy tafakkur uyg‘unligi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Maqsud Shayxzoda, dramaturgiya, she‘riyat, tarjima, milliy adabiyot, tarixiy drama, adabiyotshunoslik.

Abstract. This article provides a holistic scholarly analysis of Maqsud Shayxzoda’s life, creative development, academic and literary activity, and his role in Uzbek literature. It examines his childhood in Azerbaijan, pedagogical career, relocation to Tashkent, scholarly and creative work, as well as his dramatic legacy as an integrated system. In particular, the study highlights the harmony between historical consciousness and artistic thinking through the plays “*Jaloliddin Manguberdi*” and “*Mirzo Ulugbek*”.

Keywords: Maqsud Shaykhzoda, dramaturgy, poetry, translation, national literature, historical drama, literary studies.

ASOSIY QISM

Maqsud Shayxzoda 1908-yilda Ozarbayjonning Agdash (Oqtosh) shahrida shifokor oilasida tug‘ilgan. U bolaligidan ilm-fan, adabiyot va tarixga chuqur qiziqish bilan ulg‘aygan bo‘lib, boshlang‘ich va o‘rta ta‘limni tug‘ilgan shahrida olgan. Keyinchalik Boku Oliy pedagogika institutiga sirdan o‘qishga kirib, o‘z bilim doirasini kengaytirgan. Yoshligidan Sharq va G‘arb adabiyoti, tarix va falsafa bilan shug‘ullanishi uning keyingi ijodiy dunyoqarashining shakllanishida muhim rol o‘ynagan. 1925-yildan boshlab u pedagogik faoliyat bilan shug‘ullanib, Darbanddagi 1-bosqich Ozarbayjon maktabi hamda Bo‘ynoqdagi ta‘lim va tarbiya texnikumida o‘qituvchi sifatida ishlagan. Bu davr uning ma‘rifatparvarlik qarashlarini shakllantirib, jamiyat va inson tarbiyasi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirgan.

1927-yilda u siyosiy jarayonlar natijasida qamoqqa olinib, 1928-yil fevral oyida Toshkentga yuboriladi. Shu voqea uning hayotida keskin burilish yasab, ijodiy faoliyatining yangi bosqichini boshlab beradi. Toshkentga kelgach, Shayxzoda tez orada o‘zbek adabiy muhitiga singib ketadi va turli gazeta hamda jurnallarda adabiy xodim sifatida faoliyat yuritadi. Keyinchalik 1935–1938-yillarda O‘zbekiston Fanlar komiteti qoshidagi Til va adabiyot institutida ilmiy xodim bo‘lib ishlaydi, 1938-yildan umrining oxirigacha esa Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika institutida o‘zbek mumtoz adabiyoti kafedrasida dotsent sifatida faoliyat olib boradi. Bu ilmiy faoliyat uning adabiyotshunoslik qarashlarini shakllantirib, o‘zbek adabiy tafakkuriga yangi metodologik yondashuvlarni olib kirishiga zamin yaratadi. Shayxzoda ijodi she‘riyat bilan boshlanadi va uning she‘riy asarlarida inson ruhiyati, tarixiy xotira, vatanparvarlik va falsafiy mushohada markaziy o‘rin egallaydi. Uning poetik uslubi obrazlilik, ramziylik va chuqur ma‘no qatlamlari bilan ajralib turadi. Shoir she‘riyatida inson va tarix, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlar badiiy ifoda topadi, bu esa uning ijodini oddiy lirika emas, balki falsafiy tafakkurga asoslangan she‘riyat darajasiga ko‘taradi.

Keyinchalik Shayxzoda dramaturgiya sohasiga o'tib, o'zbek tarixiy dramasini yangi bosqichga olib chiqadi. Uning eng mashhur asarlaridan biri “Jaloliddin Manguberdi” tarixiy dramasi bo'lib, unda XIII asrda mo'g'ullar bosqiniga qarshi kurashgan sarkarda obrazi markaziy o'rinda turadi. Asarda vatanparvarlik, milliy g'urur, ozodlik va xalq birligi g'oyalari asosiy mazmuni tashkil etadi. Dramada tarixiy voqealar chuqur dramatik konfliktlar, psixologik tahlil va badiiy umumlashtirish orqali yoritiladi. Asar nafaqat tarixiy shaxs obrazini, balki milliy ong va tarixiy xotirani uyg'otuvchi badiiy tizim sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Yana bir muhim asari “Mirzo Ulug'bek” dramasi bo'lib, unda Temuriylar davrining buyuk olimi va hukmdori Mirzo Ulug'bek hayoti tasvirlanadi. Ushbu asarning markaziy g'oyasi ilm va hokimiyat o'rtasidagi ziddiyatdir. Ulug'bek obrazi ma'rifatparvar, ilmga sodiq va haqiqat izlovchi inson sifatida talqin qilinadi. Asarda saroydagi siyosiy bosimlar, fitnalar va ilmga qarshi kuchlar o'rtasidagi kurash dramatik voqealarni kuchaytiradi va tarixiy fojia darajasiga olib chiqadi. Bu drama orqali Shayxzoda ilm va jaholat, ma'rifat va zulmat o'rtasidagi abadiy ziddiyatni falsafiy darajada yoritadi.

Shayxzoda tarjimon sifatida ham katta xizmat qilgan bo'lib, rus va jahon adabiyotining bir qator muhim asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilgan. Bu jarayon uning badiiy tafakkurini kengaytirib, o'zbek adabiy muhitini yangi g'oyalar bilan boyitgan. Adabiyotshunos sifatida esa u adabiy asarlarni tahlil qilishda tarixiylik, estetik yondashuv va badiiy mantiq uyg'unligiga tayanadi. Uning ilmiy qarashlari o'zbek adabiyotshunosligining shakllanishi va rivojlanishida muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilgan.

XULOSA. Maqsud Shayxzoda o'zbek adabiyotida she'riyat, dramaturgiya, tarjimonlik va adabiyotshunoslikni uyg'unlashtirgan yirik ijodkor hisoblanadi. Uning hayoti Ozarbayjonda boshlangan bo'lsa-da, ijodiy kamoloti O'zbekistonda shakllangan. “Jaloliddin Manguberdi” va “Mirzo Ulug'bek” dramalari orqali u tarixiy shaxslarni badiiy-falsafiy darajada yoritib, milliy adabiyot taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan. Shayxzoda ijodi bugungi kunda ham o'zbek adabiyotining ilmiy, estetik va tarixiy asoslaridan biri sifatida qadrlanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Shayxzoda M. *Jaloliddin Manguberdi*. Toshkent, 1958.
2. Shayxzoda M. *Mirzo Ulug'bek*. Toshkent, 1961.
3. Shayxzoda M. *Asarlar (3 jild)*. Toshkent, 1978.
4. Karimov N. *XX asr o'zbek adabiyoti tarixi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2004.
5. Quronov D. *Adabiyotshunoslik asoslari*. Toshkent, 2008.
6. Yo'ldoshev Q. *Adabiyot nazariyasi*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2012.
7. Mirvaliev S. *O'zbek adiblari (biografik ensiklopediya)*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
8. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 1–14 jildlar. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006.